

mo s primernim upoštevanjem evropskih pesniških procesov, iz katerih se je po letu 1900 v opoziciji do neoromantičnega simbolizma začela formirati ekspresionistična poezija.

Ob Župančičevi razpetosti med neoromantiko, postromantiko in ekspresionizmom pa v sklepu tega pregleda nikakor ni mogoče prezreti, da ostaja s svojim delom ves čas pripet na duhovno-estetske strukture prvotne romantike. V prid tej tezi govorijo poleg opisanih še drugi elementi, ki jih je na tem mestu mogoče samo naštet — najprej tip njegove ljubezenske pesmi, za katero je Josip Vidmar v eseju *Zvoki in liki* našel glasbeno vzporednico v Chopinovih *Preludijih*, nato Župančičev kult pesnika in ne nazadnje njegov panteizem. Za tega sicer še ni dognano, kakšen je v njem delež prvotnega romantičnega panteizma, koliko pa radikalnejših neoromantičnih prvin. Tudi to je eno od številnih vprašanj, na katera mora odgovoriti nadaljnje raziskovanje Župančičevega dela v luči primerjalne književnosti.¹⁹

Dimitrij
Rupel

Problem domoljubja pri Otonu Župančiču

Na začetku tega kratkega spisa moram pojasniti nekaj načelnih reči. Ne gre mi za literarno-teoretično razpravo, kot tudi nimam namena sestavljati literarno-historično podobo pesnika Otona Župančiča, se pravi raziskovati zgodovinsko »ozadje« del, o katerem je govor. Zanimajo me t. i. sociološki problemi literarne produkcije Otona Župančiča. Seveda je takšna oznaka na moč splošna: zato jo moram primerno koncentrirati.

Vse kaže, da so našega pesnika v prvi tretjini našega stoletja zanimala povsem eksplicitna socialna vprašanja. Kot je razvidno iz cele vrste Župančičevih pisem (Pirjevec 1959/60), esejev (predvsem Župančič 1932) in seveda poezij, se je Župančič energično odzival na vprašanja slovenstva in jugoslovanstva, nacionalne sloge oziroma razprtije, kozmopolitizma oziroma provincializma itn. Mimogrede sem se nekaterih vprašanj v zvezi z gornjimi tematskimi sklopi dotaknil drugje (Rupel 1978), zato ne morem podrobno utemeljevati svojih tez oziroma vsega, kar bo tu rečeno, dokumentirati. Naj zadostuje, če rečem, da morem največ gradiva, ki zadeva omenjene družbene probleme, izčrpati iz pesnikovih del, kot sta *Z vlakom* in *Duma* ter iz kasnejšega (proznega) zapisa *Adamič in slovenstvo*. Kot rečeno, selekcijskega postopka tu ni mogoče pojasnjevati: omenjene tekste sem izbral po daljšem premisleku in v raziskovalnem postopku, ki je opisan na drugem mestu (Rupel, *op. cit.*).

časovno opredeljenost Župančičeve poezije in s tem v zvezi tudi na njene sociološke podlage.

¹⁹ Nekaj teh vprašanj je podrobneje načrtanih v opombah k pričujočemu spisu. Tekst sam je natisnjen v prvotni obliki, v kakršni je bil namenjen za simpozij o Otonu Župančiču, v juniju letošnjega leta; opombe so bile napisane posebej za to objavo.

Kljub vsemu pa kaže pojasniti, kakšna je zveza med sintagmo »eksplicitni družbeni problemi« in deklariranim sociološkim interesom, ki naj bi vodil pričujoče razmišljanje.

Kadar govorimo o t. i. »aplicirani« sociologiji ali npr. o sociologiji literature, si najpogosteje predstavljamo razpravljanje o temeljnih, bistvenih, osnovnih itn. družbenih vprašanjih, ki jih je mogoče pridobiti, izanalizirati ali npr. »izčistiti« iz nesocioloških tekstov. Sociologija si največkrat lasti pravico, da »iztisne« iz teksta (bodisi da gre za anketo, pesem, roman ali časopisni članek) svoje posebne teme: da po svojevrstnem postopku pride na svoje, do sebe same, do vprašanj, ki so ji lastna po definiciji. Tako pogosto beremo o razredni problematiki pri Tolstoju, o vlogi države pri Solženicinu, o osvoboditvi žensk pri Flaubertu itn. Ko sem zgoraj spravil v zvezo eksplicitna družbena vprašanja v Župančičevih tekstih in sociologijo, sem hotel opozoriti le na eno od možnih (recimo ji popularna) poti, ki jih ubira sociologija književnosti. Zelel sem zamejiti najširši, najsplošnejši krog našega razpravljanja.

Moja tukajšnja naloga je sicer bolj zamotana. Naj jo v začetku opredelim zelo metaforično: poiskati hočem tista pomenska področja, kjer se sociologija in literatura srečujeta in dopolnjujeta. V nasprotju s postopkom, ki dokazuje avtorju prvotnega (npr. literarnega) teksta, kako amatersko je ravnal s snovjo, ki je v domeni drugotnega (sociološkega) teksta, in kako je ta snov prišla na svetlo šele po volji te drugotne intervencije, hočem tu (naj mi bo za zdaj oproščeno to metaforično izražanje) poiskati tiste trenutke pesniške produkcije, ki razkrivajo sociološki navdih. Z drugimi besedami v trenutku, ko berem Župančičev tekst (resda sem izbral »pravega«), Župančiča po eni strani razumeti kot sociologa, ki je pač po logiki razmer in osebne usmeritve deloval v poklicnem območju, ki ga navadno imenujemo literarna dejavnost.

Naj navedem zelo preprost primer, ki utegne nekoliko razsvetliti naš problem. Znano je, da prihaja v določenih zgodovinskih in družbenih razmerah do intenzivnejšega razvoja določene »oblike družbene zavesti« na račun kakšne druge. Če smo zelo precizni, moramo priznati, da celotnega bogastva »družbene zavesti« ni najti v nobeni posamezni družbi, pač pa smo njene veje, oddelke in sezname »sestavili« v procesu, ki ga imenujemo razvoj evropske kulture. Tako kot bi lahko trdili, da se npr. Američani najbolj posrečeno zavedajo svojega družbenega položaja s pomočjo sociologije, bi za Slovence — vsaj do nedavnega — mogli reči, da so se bivanja najbolj temeljito in najpogosteje zavedali s pomočjo literature. Kot je bilo že zapisano (npr. Rupel 1976), smo Slovenci do nedavnega reševali najraznovrstnejše probleme s pomočjo literature. Naj v ponazoritev navedem kratek opis Louisa Adamiča:

Polagoma sem spoznal, česar sem se v deških letih le medlo zavedal, da je na Slovenskem poleg poljedelstva glavna industrija Kultura. Ta je notranja lastnost dežele. V Ljubljani je bilo sedem velikih knjigarn (velikih kot večina drugih trgovin z orodjem, špecerij in drogerij), od katerih sta bili dve več kot sto let stari.

Zvedel sem, da knjigožrčci, založniki in knjižni klubi vsako leto izdajo več sto knjig, od katerih le redkokatera naredi izgubo . . .

Povedali so mi, da so v Ljubljani osemindesetkrat igrali Hamleta. Večina mestnih ulic se imenuje po pesnikih, esejistih, romanopiscih, dramatikih in slovničarjih . . .
(Adamič 1934, 29)

Tako je stališče glede pesnikove sociološke vloge »opravičeno« najboljši preprosto. Seveda je mogoče Župančičevo sociološko presojo razložiti tudi »globlje« oziroma ustrezneje. Čeprav je morda res, da je svet pesnikovanja prav poseben svet, nekakšno »zamejeno pomensko območje«, kot temu pravi A. Schutz (1964), vendar drži, da človek vse te mnogotere realnosti — od umetnosti do sanjarjenja, od vsakdanjega delovnega odnosa do znanstvene zatopitve — družuje v »eni osebi«, in da so meje med njimi včasih težko določljive. Še več, cela vrsta »tem« je skupnih več svetovom. Preprosto povedano: kljub določeni avtonomiji, ki je značilna za svet umetniškega ali znanstvenega ustvarjanja (avtonomija v tem smislu, da določene razlage iz enega območja preprosto ne veljajo za drugo območje), se nekatere formulacije prekrivajo, so enake ali vsaj sorodne pri različnih »svetovih«.

Tako se naša tukajšnja naloga zoža na naslednji način: poiskati hočemo tiste formulacije (»tème« probleme . . .), ki so lastne tako poeziji kot tudi sociologiji. Namesto da bi sociologizirali (t. j. reducirali), bomo osvetljevali le tiste točke Župančičeve poezije, kjer imamo »skupen jezik«. Seveda bi bilo mogoče o problemih sociološke metode pri raziskovanju umetnosti napisati posebno razpravo: tu kaj takšnega ni naš namen.

V tem trenutku je treba dodatno kvalificirati zgoraj rabljeno sintagmo »eksplicitni sociološki problemi.« Naša raziskava si ne bo olajšala dela tako, da bi našla v opusu Otona Župančiča sociološke kategorije, kot so razred, grupa, baza in nadstavba, narod, konflikt itn. Naše zanimanje velja problemu, ki se kaže nekoliko manj očitno, vendar pa je vsekakor centralen za Župančičevo pesništvo, kot je centralen za kakršnokoli resno premišljevanje o slovenski družbi — v prvi tretjini dvajsetega stoletja in morda celo še danes. Gre za problem domoljubja, za Župančičev odnos do domačega in tujega sveta, za tujstvo in sploh za vprašanja, ki so povezana s prehajanjem meja: meja domače dežele v tehničnem in tudi prenesenem pomenu. To se pravi, gre nam za preiskavo procesov, ki se gode ob zapuščanju domačega, utečenega, navajenega, rutinskega »terena«, oziroma ob ponovnem stiku z njim po določeni dobi »odtujitve«.

Naj ponovim tezo, ki sem jo zapisal v že omenjenem spisu (Rupel 1978, 99):

Lahko bi tedaj rekli, da tu razpravljamo o centralnem problemu slovenske literature, saj so vsi njeni najvidnejši predstavniki nenehno »na poti« iz domovine ali vanjo; slovenska literatura nastaja tako rekoč v znamenju nenehnega fizičnega transfera njenih producentov. Lahko bi rekli, da centralno vprašanje ali osnovna snov slovenske literature ni opis, predstavljavanje ali podajanje slovenskega življenja samega na sebi, marveč je bolj ali manj natančna slika šokov, ki so jih doživljali slovenski pisatelji v zvezi s slovenstvom v najširšem in najglobljem pomenu te besede.

Mest v Župančičevem opusu, ki nas navajajo k takšnim sklepom, je cela vrsta. Berimo samo slavne verze v pesmi *Z vlakom*:

*Domovina, daj mi roko,
ne beži, ostani pri meni . . .*

...
kot demon vlak z menoj gre v noč —
...
Razširi, raztegni se, krog domovine . . .

Vlak, ki vozi pesnika na tuje, je demon, grozeče, neprijazno »bitje«. Trga ga od rodne zemlje, od z mesecem posejane Ljubljane, od s stezami prepetih polj. Ozemlje, ki ga zapušča, je opisano s pozitivnimi, nostalgичnimi izrazi, njemu velja ljubezen. Orodje zapuščanja, vlak, obkrožajo »negativne« besede: pošastno, demon, noč. Ozemlje potovalnega cilja je označeno z izrazi negotovosti: tuja slava, neznanec, tuja zarja. Tej začetni situaciji sledi razmislek, ki se izteče v naslednji sociološki sklep: *ves svet je moj dom*. Groze je konec, potovanje se skaže kot »razširitev« pozitivitete, tujina kot »potencirana« domovina.

Takšen sklep, ki bi ga lahko še dalje opisovali kot spoznanje o potrebi duhovne širine, kot zahtevo po deprovincializaciji, diferenciaciji itn., je — kot je znano — nekoliko v protislovju z nekaterimi stališči, ki jih je Župančič izražal v bolj zgodnih tekstih. Znano je, kako je Župančič nastopal zoper Cankarjev kozmopolitizem: zato je preokret v zgoraj omenjenem tekstu in še nekaterih drugih (Duma, Adamič . . .) toliko pomembnejši. Lahko bi rekli, da pomeni rezultat temeljitega premisleka. Takšen premislek je navzoč tudi v Dumi. Tu so razmerja še določnejša.

*V velikih mestih valovanju bil sam sem val,
o, in moje srce je utripalo*
...
v novo življenje planila je duša seljaka,
...
*ljubim jih s hrupom in šumom, ta vélika mesta —
skoznje v svobodo gre, skoznje v bodočnost gre cesta . . .*

Sklepi, ki so prisotni v citiranih verzih, odločno izrekajo »pozitivnost« velikih mest, njihovega utripa: v njih je novo življenje, svoboda, bodočnost. Lahko bi rekli, da Župančič opisuje potrebo »seljaka«, da se sooči s širokim svetom. To soočanje pomeni boleč sunek, ki pa se pred njim ne smemo skriti: treba se mu je neusmiljeno predati. Seveda bi napačno razumeli Duma, če bi trdili, da ni nič drugega kot apologija skušnje tujstva. Že njena dialoška zasnova nas prepričuje, da ji gre za *soočenje*, za vztrajanje v razponu med »seljaštvom« in meščanstvom, za jasno videnje razlik in razdalj. V tem smislu je koncipiran tudi konec pesnitve: treba je prevzeti nase bolečino, ki je posledica opisanih sunkov.

Naj mi bo dovoljeno na tem mestu izreči nekaj besed o pesniški metodi, oziroma o pesniškem načinu spoznanja, tj. o kriteriju resnice, kot se nam razodeva ravno s pomočjo zadnjih verzov Župančičeve Dume. Vprašanje, ki vznemirja pesnika, je naslednje:

Kje, domovina si?

Na to vprašanje pesnik odgovarja z naslednjo »metodo«. Najprej bemo besedi: slutim, čutim. Ti dve besedi nas takoj postavita v določen »tir« razmišljanja: treba se je vprašanju predati, ne smemo hiteti z odgovorom. Treba je ujeti nekakšen fizičen stik z njim: čutiti, slutiti, Menim, da bi bilo narobe omenjeni besedi razlagati kot nekakšen umik racionalnega spoznanja: prej ko slej gre za preskušanje ali, če hočete, okušanje vprašanja na način izjemne zbranosti in odprtosti. Pesnik nas prepričuje, da gre za ravno takšno metodo, ko naprej pripoveduje, da je dolgo let »letal« nad omenjenim vprašanjem, gledal, poslušal, plakal, upal, izpraševal za skrivnost.

Pesnikovo kroženje nad vprašanjem »Kje domovina si?« razkriva refleksijo in bolečino. Pesnikova metoda je v predajanju problemu do stopnje bolečine. Z bolečino se pesem končno tudi izteče, bolečina je bistvo pesniške metode. Ne smeli bi reči, da je bolečina domet pesmi, o kateri je govor. Bolečina je domet pesniške metode. Bistvo pesmi (tako se nam vsaj kaže) je vztrajanje v odprtosti, v razliki med póloma bivanja, v kar se da natančnem opisu in premisleku težav s seljaštvom in mestjanstvom, vztrajanje do stopnje bolečine.

Na tem mestu je potrebno še enkrat preskusiti našo začetno tezo, da se lahko sociologija in pesništvo v posebnih trenutkih srečata: da imata skupne téme ali probleme. Ne le téme, tudi metodo in odnos do problemov imata enak ali vsaj soroden. Tudi sociologija mora vztrajati pri vprašanjih na način gole izpostavljenosti in odprtosti, čeprav za ceno bolečine. K. H. Wolff imenuje takšno metodo »predaja in ulov« (*Surrender and Catch*), kar pomeni:

Predati se pomeni vzeti tako scela, soočiti se tako neposredno, kot je mogoče, kakršnakoli je že priložnost. Pomeni ne izbirati, ne verjeti, da je mogoče na hitro dognati, kaj pomeni neka skušnja, torej za kaj gre, in kaj je treba storiti: torej pomeni, da ni mogoče predpostavljati, da smo pravični glede skušnje s pomočjo sprejetih védenj, s sprejetimi občutki in mišljenjem, niti s sprejeto strukturo takšnega občutka in mišljenja: pomeni soočiti se s čimerkoli v njegovi izvirnosti, v njegovi njegovosti.

Z »ulovom« (*catch*) razumem kognitivni ali eksistencialni rezultat, do-bitek, žetev, Fang (*ulov*), Begriff (*koncept od con-cipio*) predaje, začetek (*Anfang*), novo snovanje ali novo konceptualiziranje. Tega, kar ulovimo (*zapopademo, zasnujemo*), kar lovljenje pomeni, se ne da predvideti — sicer predaja ne bi bila tako brezpogojna, kot je, in ulov ne bi bil nikakršen začetek. Rezultat predaje najbrž res ne more biti koncept v vsakdanjem ali znanstvenem pomenu besede, lahko pa je — na primer — odločitev, pesem, umetniška slika, pojasnilo ali zahteva po eksistenčnem vprašanju, sprememba v človeku: v izkustvu nekoga — neposredna ali dosežena v dialogu z drugo osebo — je nova zasnova, nov koncept, neki začetek, na nov način biti-v-svetu. Vendar ne more izčrpati skušnje predaje; le približa se ji lahko. Skušnja izteka iz tistega, ki se preda kot voda iz mreže; izziva ga, da jo preiskuje, da iznajde (»na nekaj pride«), in pregleda ulov. (Wolff 1976, 20).

Sklep pesmi Duma je v znamenju bolečine. Ko beremo znani verz:

Srce poeta — od nje si bolno.

vemo, da gre za bolečino v zvezi s čutenjem (gledanjem, poslušanjem, plakanjem, upanjem) vprašanja

Kje, domovina si?

Razodeva se nam nekakšno strastno vztrajanje pri omenjenem vprašanju, vztrajanje do bolečine. Ni nam treba posebej poudarjati, da more do pomembnih odkritij tudi sociologija le takó, kot je opisano. Mesto, pri katerem smo se ustavili, je pomembno tako za Župančiča, torej za pesniški odnos do vprašanja o domovini, kot je pomembno za resno sociološko preiskavo — denimo, problema domoljublja, kozmopolitstva, tujstva, provincializma itn. Zato nam je mogoče zapisati, da lahko s sociološkega gledišča razumemo Župančičevo *Dumo* prav s takim uspehom (in zvestobo), kot jo razumemo, če se do nje vedemo na način t. i. literarne komunikacije.

Zapustimo zdaj pesmi *Z vlakom* in *Dumo* in preskočimo obdobje dobrih dvajset let, ki ju ločijo od omenjenega članka »Adamič in slovenstvo«.

Spomladi leta 1932 je Slovenijo obiskal Louis Adamič. V kraj svojega rojstva se je vrnil po devetnajstih letih življenja v ZDA. Kot štirinajstleten deček je zapustil rodno Blato in Ljubljano, ker so mu takratne oblasti prepovedale nadaljnje šolanje na gimnaziji, ker se je bil udeležil protivstrijskega političnega zborovanja: kot pripoveduje v knjigi *Laughing in the Jungle* (Smeh v džungli — 1932). Na Slovenskem bi mu bila preostala le še možnost, da gre k jezuitom, zato se je rajši odločil za pot v Ameriko. Ponovno srečanje z domovino je Adamič opisal v dveh knjigah: *The Native's Return in My Native Land*. V obeh delih omenja srečanje z Otonom Župančičem. Pomembno je, da si ogledamo mesti, kjer je omenjen naš pesnik. V zgodnejši od obeh knjig, v Vrnitvi (1934), srečamo Župančiča v neosebni vlogi, kot posebno zanimivost slovenskega življenja:

Leta 1928 je — kot so mi povedali nekaj časa po tem, ko sem se vrnil domov — najpomembnejši živeči slovenski pesnik Oton Župančič praznoval svojo petdesetletnico in ob tej priliki, ki je bila poseben praznik za vso deželo, ga je obiskalo skoraj sto delegacij iz vseh delov dežele. Večina delegacij je bila sestavljena iz kmetov, med katerimi so bili nekateri iz oddaljenih gorskih krajev in vasi. Vsi so mu prinesli darila. Ženske so prišle s čudovitimi ročnimi deli. Nekateri so ga obdarili z vrečami krompirja, šunkami, klobasami in drugimi kmečkimi dobrotami. Skoraj vsi so mu prinesli denarja, ki so ga bili nabrali pri svojih krajanah ali kmečkih odborih. Pedeželski pevski zbori so mu prišli pet pod okno. Študentski kvarteti iz Ljubljanskih šol so prepevali njegove pesmi, ki so jih bili uglasbili. (Adamič 1934, 30).

Opis Otona Župančiča v drugi knjigi, v *Moji domovini* (1943), je bolj plastičen, čeprav nič manj pomenljiv:

Mož je bil Oton Župančič, največji slovenski pesnik. To je bil že v zgodnjih desetih (1910) letih, preden sem se izselil v Ameriko, in je bil še zdaj, pri svojih petdesetih letih; lirik, soroden Keatsu in Shelleyu, Verhaerenu in Verlainu, vendar komaj znan zunaj Evrope, in še tam ne posebno. Pisal je v jeziku, ki ga govori narod s komaj dvema milijonoma, in v tak-

šnem narečju, da je točen prevod v druge jezike, posebno neslovenske, skoraj nemogoč. Stella in jaz sva se prvič seznanila z njim in z njegovo ženo kmalu po prihodu v Jugoslavijo. Bil je direktor državnega gledališča v Ljubljani, glavnem mestu Slovenije.

(1943, 6—7)

Tu Adamič več prostora posveča Župančičevemu sinu in njegovemu dekletu, ki ju uporablja kot metaforo za jugoslovansko partizansko gibanje, vendar je mogoče iz kratkih opazk sklepati, da je bilo srečanje dveh literatov: izseljenca in domačina nekako osenčeno ali vsaj označeno s problematiko slovenskega naroda. Ta problematika je bila za Župančiča že »stara pesem«, kot smo videli ob branju Dume in Z vlakom, medtem ko je bila za Adamiča pravcat »zaščitni znak«, temelj njegovega literarnega dela. Sredi vojnega viharja je bila Adamičeva bolečina (!) v skrbi za preživetje Slovencev še toliko intenzivnejša. Skratka, srečala sta se duhova, ki jima je bilo kmalu jasno, pri čem sta.

Naj tu še na kratko označimo delo, ki je — kot je mogoče domnevati — rabilo kot povod za Župančičev članek o Adamiču. Gre za Smeh v džungli. Takole pripoveduje pisatelj o Ameriki:

Jaz nisem prišel v Ameriko kot Steve Radin, da bi obogatel; niti nisem prišel kot Koska, da bi ubežal samemu sebi, oziroma temu ali onemu; niti nisem prišel zato, da bi hlapčeval kot večina priseljencev. Pravzaprav sem prišel, da bi izkusil Ameriko, da bi raziskoval veliko džunglo, da bi doživel pustolovščino umetja — zato sem zdaj tukaj. Pustolovščina je bila vznemirjena in se je splačala; in ni še vsega konec. Še trideset jih nimam. (Adamič 1932, 325—6)

Adamič je v Ameriki odkril veliko smeha: na vsaki drugi strani najdemo opise smešnih ali zabavnih dogodkov ali vsaj dogodkov, ki so avtorja pripravili k smehu. Smeh je glavna prvina Adamičeve ameriške pustolovščine. Prav na koncu knjige to takole opisuje:

Ameriško življenje ima v sebi nekaj norčavo razigranega, kar prija mojemu občutku za dramatičnost. Včasih si mislim, da je v Ameriki, v njeni zagnanosti in naglici, v njenem sprevrženem smislu za vrednote in v nezadovoljstvu, ki je njegova posledica, visoka obljuba — morda je napačna, vendar kljub temu grabi in podžiga domišljijo, in človek začne razmišljati in čutiti na način te velike, raznolike, boleče, kričeče, tragikomične (poudarek na komične) dežele. (Ibid. 329)

Ni mogoče natanko pokazati na mesta, ki jih je imel v mislih Župančič, ko je pisal o Adamiču. Bržkone je imel v mislih stavke, kakršne smo navedli, in pa sklepe, do katerih sta prišla v svojih pogovorih. Da sta v teh pogovorih načela in dognala probleme, kakršni se nam kažejo že v gornjih Adamičevih zapisih, pričajo naslednji Župančičevi stavki iz že omenjene študije: Adamič in slovenstvo iz leta 1932:

V to našo večno slovensko žalost in revo zazveni nenadoma smeh! Slovenski smeh iz Amerike, Adamičev smeh. Ali bi si ga bil ohranil, da je

ostal doma? Ne vem. Težko. Meni se je zdela včasih vsa naša literatura kakor stokanje nadložnega starca, ki se premetava po škripajočem ležišču in mu ni na nobeni strani bolje . . . (Župančič 1932, 513)

V letu 1932 je Župančič razvil svoje teze o slovenstvu takó radikalno, kot tega še ni storil nikdar prej. Gotovo so mu pri pisanju pomagali sklepi, do katerih se je dokopal v tistih poznopomladanskih dneh (leta 1932), ko ga je obiskal Louis Adamič. Takole piše Župančič:

Adamič je ostal Slovenec v prvinah svojega duha, v instinktivnem pogonu, v tajnem bistvu . . .

Pri nas so vstali zadnje čase budni stražarji, ki so v silnih skrbeh za to notranje slovenstvo, ki je sploh neizgubljivo . . .

Resnično slovenstvo pa živi po svoje in uhaja na vse strani iz umetno postavljenih pregraj . . .

In tako je slovenski človek vsepovsod, kjer se orje in žanje in kosi, kjer se koplje ruda iz zemlje, pri strojih po tovarnah, pri stavbah, na vseh frontah človeške borbe, telesne in duševne . . .

Res, v tem budnem stražarstvu vidim jaz nevarnost za našo miselnost, da naj se družijo in spajajo in plode naše ideje po nekakem duševnem incestu, ki nas utegne dovesti v osamelost in ozkosrčnost, da se bomo smatrali kakor Izraelci za izvoljeno ljudstvo in vse, kar ni prebilo preizkušnje pred stražarji, za nečisto in zavrženo. Svet bi nam moral vračati in nas izločiti iz vseobčnosti. Jaz vsaj čutim, kako je to pojmovanje slovenstva nestrpnost in megalomansko, o, in tako jalovo. Daleč od poštene samozavesti, rojeno iz strahopetstva in precenjevanja samega sebe . . .

Evo Adamiča! Amerika mu je dala, kar mu je mogla dati . . . Ničesar pa mu ni vzela . . . (Ibid.)

Če je mogoče o nekaterih zgodnjih Župančičevih tekstih reči, da so na nivoju nekakšnega nacionalnega optimizma in pravzaprav ksenofobičnega občutka za zdravje in enotnost slovenske združbe, lahko za mišljenjsko smer, ki smo jo opazili že v pesmih *Z vlakom* in *Duma* ter je doživela vrh v zgoraj omenjenem članku o Adamiču, rečemo, da je v vsakem pogledu daleč stran. Že vsak tekst zase nam kaže kompleksno naravo Župančičevega razmišljanja o nacionalnem vprašanju, pa vzemimo pesem *Z vlakom* ali *Dumo* ali članek o Adamiču. Če jih ocenjujemo kot celoto, je razvoj tega razmišljanja še posebno dobro viden. Najbolj očitna pa je prehojena pot, če »staro« stališče postavimo ob »novo«, če primerjamo polemično dopisovanje s Cankarjem z omenjenim člankom iz leta 1932. V takšni primerjavi vidimo, kakšne razdalje je premerila Župančičeva misel. Slutimo lahko, koliko je v njih izkustva — in bolečine.

Od kod bolečina, s čim je v zvezi? Iz članka »Adamič in slovenstvo« si lahko razlagamo, kako neprijetno je moralo biti Župančiču, ko se je ob srečanju z Adamičevo svetovljansko perspektivo razkrila vsa beda kulturnega praznika, kot je bila njegova petdesetletnica; ko se je morebiti zavedel realne vloge slovenskega naroda v svetu in nevarnosti, ki preti zaradi prikritosti tega položaja; ko je domislil vse koordinate tistega slovenstva, ki na posebno sprevržen način časti resnico, ki jo v praksi zavrača; ko se je

mogel spraševati, ali je v resnici konec tiste značilnosti slovenskega življenja, ki je postavila Adamiča pred izbiro: jezuitizem ali izselitev.

Ni treba znova klicati v spomin vprašanj, ki se nam kar naprej zastavljajo ob obravnavi ideoloških prevratov med slovenskimi izobraženci. Zadostuje naj, če zapišemo, da so bila pričakovanja glede slovenske nacionalne osvoboditve pred prvo vojno z vso pravico bolj optimistična in tudi bolj total (itar)na, kot so bile ugotovitve po njej, v stari Jugoslaviji. Nacionalna enotnost je v toku tega časa izgubila nekdanjo auro: iz združujočega načela in iz ventila za govor o svobodi je postala rutina, krvava dolžnost. »Iz ljubezni je nastala patriarhalna družina.« (Rupel 1978, 111)

Če strnemo nekaj ugotovitev, ki smo jih našli v Župančičevih tekstih med letoma 1908 in 1932, lahko rečemo, da jih družijo (kot je že bilo povedano, v nasprotju z nekaterimi zgodnejšimi pa tudi »vmesnimi« teksti, predvsem s polemičnimi pismi na rovaš Cankarjevega nihilizma) koncept odprtega, sredobežno dejavnega naroda. Interesi naroda se morajo po pesnikovem mnenju osredotočiti navzven:

Amerika je naš problem . . .

Slovenci naj bi se nehali ukvarjati s svojimi problemi samohvalno, incestoidno; pričeli naj bi bolj naravno in intenzivno občevati s svetom, čeprav je s tem povzročena določena bolečina.

Uporabljena literatura:

- 1932 *Laughing in the Jungle*. The Autobiography of an Immigrant in America. New York and London: Harper & Brothers.
- 1934 *The Native's Return*. An American Immigrant Visits Yugoslavia and Discovers His Old Country. New York and London: Harper & Brothers.
- 1934 *My Native Land*. New York and London: Harper & Brothers.
- Pirjevec Dušan
1959/60 »Oton Župančič in Ivan Cankar«, *Slavistična revija*, Vol. XII.
- Rupel Dimitrij
1976 *Svobodne besede*: od Prešerna do Cankarja. Koper: Lipa.
1978 »Oton Župančič 1978—1978«, *Sodobnost*, Vol. XXVI, št. 1.
- Schutz Alfred
1964 *Collected Papers II*: Studies in Social Theory. Ed. & Introd. A. Brodersen. The Hague: Martinus Nijhof, Phaenomenologica.
- Wolff Kurt H.
1976 *Surrender and Catch*: Experience and Inquiry Today. Dordrecht, Boston: D. Reidel, Pallas.